

УДК 811.162.1'366.58

Васейко Ю.С.,

Доцент кафедри слов'янської філології

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Базові опозиції семантичного поля темпоральності у сучасній польській мові

Кафедра слов'янської філології

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Час є одним із основних філософських понять, що ґрунтується на життєвому досвіді людини. У польській мові склалася система дієслівних форм й інших лінгвальних одиниць та конструкцій для вираження темпоральних характеристик, котрі окреслюють відношення ситуацій, подій, явищ і под. до часу. У статті звернена увага на іменники, прислівники, відмінкові, прийменниково-відмінкові форми, які вживаються для означення темпоральних реляцій у межах речення або тексту й належать до різних семантичних груп, що пов'язано із передачею всіляких аспектів значення часу; окреслено їх смислові опозиції; з'ясовано, що найважливішими протиставленнями темпорального семантичного поля є одночасність – різночасність перебігу дії та часового моменту, означена тривалість – неозначена тривалість, одиничність і повторюваність дії в часі; визначено, що кожна із названих опозицій має власні лінгвальні засоби вираження різних смислових відтінків, співвідносних з часом.

Ключові слова: темпоральність, семантичне поле часу, опозиція означена тривалість – неозначена тривалість, одночасність – різночасність перебігу.

Юлия Васейко. Базовые оппозиции семантического поля темпоральности в современном польском языке

Время является одним из основных философских понятий, основанное на жизненном опыте человека. В польском языке сложилась система глагольных форм и других лингвальных единиц и конструкций для выражения темпоральных характеристик, которые определяют отношение ситуаций, событий, явлений и т.п. ко времени. В статье обращено внимание на существительные, наречия, предложные, предложно-падежные формы, которые употребляются для выражения темпоральных отношений в рамках предложения или текста и принадлежат к разным семантическим группам, что связано с передачей различных аспектов значения времени; описаны их смысловые оппозиции; выяснено, что важнейшими противопоставлениями темпорального семантического поля являются одновременность – разновременность течения действия и временного момента, реальная продолжительность – неопределенная продолжительность, единственность и повторяемость действия во времени; определено, что каждая из указанных оппозиций имеет собственные лингвальные единицы

выражения различных смысловых оттенков, сопоставимых со временем.

Ключевые слова: темпоральность, семантическое поле времени, оппозиция реальная продолжительность – неопределенная продолжительность, одновременность – разновременность течения.

Yuliia Vaseiko. Basic opposition in the semantic field of temporality in the modern Polish language

Time is one of the basic philosophical concepts that is based on the human life experience. A system of verbal forms and other linguistic units and constructions has been developed in the Polish language to express temporal characteristics, which outline the relations of situations, events to the time. This article focuses on nouns, adverbs, prepositions and phrases used to express temporal relations within the sentence or the text and belong to different semantic groups, which is associated with the transmission of all aspects of the time meaning; their semantic oppositions are outlined; determined, that oppositions – the time difference between the course of action and the time moment, the determined duration – the undetermined duration, singularity and repeatability of the action in time are the most important oppositions of the temporal semantic field; determined that each of these opposition has its own linguistic units and constructions for the expression of various semantic shades that are correlated with time.

Key words: temporal, semantic field of time, time oppositions, the determined duration – the undetermined duration, simultaneous – time difference.

Постановка наукової проблеми та її значення. Час є одним із основних філософських понять, об'єктивно-реальна форма буття, яку характеризує особливе мовне вираження. Темпоральне означення минулого, теперішнього, майбутнього відображається у нашій свідомості і передається дієсловом, прийменниково-відмінковими та відмінковими конструкціями, морфологізованими прислівниками, дієприслівниками, фразеологізмами, реченнями, котрі окреслюють відношення ситуацій, подій, явищ і под. до часу. Лінгвальні одиниці з темпоральним значенням у внутрішній смисловій організації об'єднуються у семантичне поле часу.

Аналіз основних досліджень із цієї проблематики. Різноманітні способи вираження часу неодноразово ставали об'єктом наукової розвідки у слов'янському мовознавстві. Функціонально-семантичний аналіз поля темпоральності представлено у працях О. Бондарка [1]. Системно-

структурний підхід за розгляду часових ідентифікаторів застосовує І. Вихованець [2, 3]. Польські науковці здебільшого займаються вивченням темпорального потенціалу дієслова, звертаючи дещо меншу увагу на прийменниково-відмінкові та безприйменникові форми. Зокрема, Ю. Токарські у граматичній розвідці «Czasowniki polskie» досліджує семантичні можливості дієслів у вираженні найрізноманітніших часових відтінків [4, с.126]. Мовознавець Р. Гжегорчикова, описуючи граматичні категорії сучасної польської мови, стверджує, що темпоральність виконує функцію актуалізації висловлювання [5].

Мета і завдання статті. Хоча дослідження лінгвальних одиниць та конструкцій з темпоральним значенням у внутрішній смисловій організації має тривалу історію, проте базові опозиції семантичного поля часу у сучасній польській мові, аналіз яких є метою нашої статті, вивчено недостатньо, що і зумовлює актуальність цієї роботи. Досягнення поставленої цілі передбачає виконання таких завдань, як: описати найтипівіші темпоральні протиставлення, визначити найбільш продуктивні мовні засоби передачі їх значеннєвого наповнення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Центральний сегмент семантичного поля часу в сучасній польській мові формують іменники, прислівники, відмінкові та прийменниково-відмінкові форми, словосполучення. Вони вживаються для вираження темпоральних відношень у межах речення або тексту й належать до різних значеннєвих груп, що пов'язано із передачею всіляких смислових аспектів часу.

У структурі семантичного поля темпоральності фіксуємо ряд опозицій. Найбільша продуктивність у сучасній польській мові властива протиставленню одночасність – різночасність перебігу дії та часового моменту.

Одночасність репрезентує група темпоральних форм, які визначають період перебігу дії або вказують на її повторюваність: *o tej porze; pewnego dnia; pewnej nocy; w chwili; o zmroku; w nocy; nocami; o zmierzchu; o godzinie; piąta po południu; tej wiosny; w niedzielę.*

Граматично значення одночасності передають морфологізовані прислівники (*dziś, rano, teraz*), відмінкові (родовий (*wiosny*), знахідний (*chwile*), орудний (*nocą*)) та прийменниково-відмінкові конструкції (**o** + **М. в.** (*o pierwszej, o czwartej*), **w** + **М. в.** (*w wieku, w chwili*), **w** + **З. в.** (*w sobotę*)).

Позначення різночасності відбувається через визначення часової попередності або наступності, котру презентують такі темпоральні одиниці, як: *wczoraj; kiedyś; niegdyś; przedwczoraj; wcześniej; kilka lat temu; sto lat temu; przed śmiercią; przed laty*.

Серед названих форм функцію локалізації у минулому продуктивно реалізують прислівники *dawno, przedwczoraj*.

Значення попередності ефективно передають морфологізовані прислівники (*dawno, kiedyś, wczoraj*), прийменниково-відмінкові конструкції **przed** + **О. в.** (*przed śmiercią, przed szkołą*) та ін.

Часто вживаними є темпоральні одиниці із семантикою часової наступності: *pojutrze; po wybuchu wojny; po erach; po latach; po pytaniu; przez chwilę; przez mgnienie*.

Граматично цю групу презентують морфологізовані прислівники (*później, potem*), прийменниково-відмінкові конструкції **po** + **М. в.** (*po zimie, po filmie, po wybuchu powstania*), **przez** + **З. в.** (*przez chwilę, przez okres*) та ін.

«Другим за важливістю семантичним протиставленням є протиставлення неозначена тривалість – означена тривалість як розгалуження притаманної часовим відношенням семантичної ознаки тривалості» [3, с.140].

Функціонально-тематична група, що позначає одночасність протікання дії через визначення періоду, частоти й повторюваності, охоплює такі специфікатори:

1) часові детермінанти конкретного або необмеженого (невизначеного) періоду:

а) лінгвальні ідентифікатори конкретного часу: *wieczorem; w poniedziałek (wtorek, środę, czwartek, piątek, sobotę); do tej pory; tymczasem; teraz; od niedzieli do niedzieli; w nasze czasy; poniedziałek (wtorek, środa, czwartek, piątek, sobota, niedziela); w czasach dzisiejszych; w ostatnim czasie; w tę chwilę; jesienią, zimą,*

wiosną, latem; na początku tygodnia (dnia); jesienią, zimą, latem, wiosną; za dnia; zawczasu; za dawnych czasów; na początku tygodnia, dnia; na końcu życia; o świecie; o brzasku; na świecie życia; na wiosnę; o świecie życia – działalności; pewnego ranku (wieczora, dnia); pewnego razu; teraz; pod Boże Narodzenie; po południu; rano, wcześniej; ranek, poranek; wczesnym rankiem, wcześniej rano; w dniach świątecznych; w tym momencie; w tym samym dniu; w dniu wolnym; w trudną chwilę; w czasach dawnych; w czasach starożytnych; w post; w sezon martwy; w latach młodości; w lata przełomowe.

Точне визначення темпорального періоду пов'язано із окресленням його в часі та дефініцією місця в просторі, що і зумовлює високу продуктивність конструкцій, котрі описують часову межу (od + N + do N – *od świtu do zmierzchu, od niedzieli do niedzieli*), та словосполучень, що вказують на певний період:

na + N + N – *na końcu życia;*

pod + N – *pod Wielkanoc;*

wśród + Adj + N – *wśród białego dnia;*

w + Adj + N – *w ciężką chwilę.*

Вільні словосполучення, котрі позначають конкретний час, в польській мові вживаються з прийменником *w*, що, як правило, допомагає подати темпоральні характеристики без окреслення конкретної години. Ідентичну функцію виконують конструкції з прийменником *na*.

Базові темпоральні словосполучення цієї підгрупи утворюються за схемами:

Adj + N – *tego dnia, tej nocy;*

w + Adj + N – *w czarny dzień;*

w + N – *w poniedziałek.*

б) лінгвальні ідентифікатори необмеженого часу або неконкретно (приблизно) означеного періоду: *Bóg (diabeł) go zna kiedy ...; odwiecznie; długo; z płynem czasu; z mroku czasu; z czasem; na wieki, na zawsze; nie dziś-jutro; na całe życie; czas; wieczne; nigdy; ani na chwilę; innym razem; nie wiadomo kiedy, bóg wie kiedy; kiedykolwiek, kiedyś; kiedy będę miał (miała) czas; niebawem, niedługo;*

jak rak świesnie; jak włosy wyrosną.

Ця семантична підгрупа охоплює значну кількість специфікаторів, які пов'язані із неможливістю чітко визначити час (*innym razem*), та словосполучень із темпоральними прийменниками *do*, *na*:

do + N + N – *do końca życia*;

na + Adj + N – *na długi czas*;

ani + w + N. ani + w + N – *ani w dzień, ani w nocy*.

2) часові детермінанти повторюваності дії:

а) означена повторюваність: *dzień w dzień; z dnia na dzień; z każdym dniem; codziennie; dniami; dni i nocę; we dnie i w nocy; w odzież i w niedzielę; miesiącami; miesiąc w miesiąc; z miesiąca na miesiąc; z każdym miesiącem; rocznie; z roku na rok; z każdym rokiem; co roku; rokrocznie; każdego roku, latami; tygodniami; co tydzień; całymi dniami; całymi godzinami; całymi nocami; ustawicznie; zawsze; ciągle; stale; każdej doby; każdego ranku, każdego wieczoru; co godzinę; co chwilę; każdego święta; każdego poniedziałku, wtorku, środy, czwartku, piątku, soboty, niedzieli; co zimę, co wiosnę; każdej jesieni, co lato*.

Типовими для детермінантів означеної повторюваності дії можна вважати такі структурні типи синтаксичних конструкцій, як:

N + od + N – *rok od roku, dzień od dnia*;

N + po + N – *dzień po dniu, godzina po godzinie*;

Adj + N – *całymi dniami, całymi latami, każdego ranku, codziennie*.

Прислівники часу у цій підгрупі похідні від іменників із темпоральною семою, які творяться за допомогою префікса *co-*. Найбільшу кількість синонімічних прислівників із названою морфемою генерують іменники *dzień* та *rok*.

Усі прислівники із префіксом *co-* мають також синонімічні відповідники у вигляді іменникових словосполучень із лексемою *każdy* (*corocznie – każdego roku*). Темпоральні детермінанти цієї підгрупи використовуються для характеристики дії, що повторюється.

б) неозначена повторюваність дії: *cały czas; czasami; niekiedy; zawsze; zwyczajnie; nie raz i nie dwa; ani w dzień, ani w nocy; z biegiem czasu; z płynem czasu*;

czas od czasu; rzadko.

Семантику неозначеної повторюваності дії у семантичному полі часу здебільшого передають прислівники або характерні словосполучення, значна частина яких утворюється завдяки повтору:

z + N + N – *z biegiem czasu*;

ani + w + N, ani + w + N – *ani w dzień, ani w nocy*;

N + od + N – *czas od czasu*.

Отож, вираження одночасності засобами семантичного поля часу проходить за допомогою прислівників, прийменників та іменників, котрі містять у собі семи темпоральності типу *czas, pora, rano, noc, wieczór* і под.

Функціонально-тематична група, яка позначає різночасність протікання дій через визначення часової наступності або часової попередності, охоплює такі детермінанти:

1) ідентифікатори часової наступності: *od tej pory; od tego czasu; od tej chwili; od tej godziny; od tej minuty; od poniedziałku (wtorku, środy); od września (marca, lipca); po Bożym Narodzeniu; w czasie najbliższym; po północy; jutro; jutro-pojutrze; potem; z chwili na chwilę; niebawem; w przyszłości*.

Характерна для цієї семантичної підгрупи відтворення наступності протікання дії відбувається за допомогою прислівників та прийменниково-відмінкових конструкцій, словосполучень типу:

od + N – *od niedzieli, od południa*;

od + Adj + N – *od tej chwili*;

po + N – *po Wielkanocy*;

przez + Adj + N – *przez niektóry czas*.

2) часова попередність передається таким темпоральними специфікаторами, як: *wczoraj; wówczas; tego czasu; do tamtej pory; niebawem przed ...; w przeszłości; tamtej wiosny, lata, zimy, jesieni; tamtego dnia, wieczoru; zeszłego roku; trzeciego dnia, przedwczoraj*.

Темпоральні детермінанти цієї підгрупи представлені лексемами та словосполученнями, які відносять дію до минулого. Вони утворюються за допомогою займенникового прикметника *tamten*, прийменників *w* та *do*.

Значеннєве протиставлення неозначена – означена тривалість репрезентується у семантичному полі часу на основі формул, які визначають початок дії з певного моменту або її закінчення. Нечітке визначення цих меж (типу *od potopi, od wieku* та ін.) дозволяє говорити про неозначену тривалість і, навпаки, наявність конкретного детермінанта виявляє тривалість означену:

1) часові ідентифікатори початку дії з певного моменту: *od samego początku; od czasów starożytnych; od zeszłego roku; od tego czasu ...; od wczoraj; od wieku; od dawniej pory; od niedawna; od tego czasu; od tej pory; od tamtej pory; od lat dziecińczych; od dzieciństwa; od wczesnego ranku; od świtu; od Katarzyny, od Macieja.*

2) часові ідентифікатори тривалості події у темпоральному просторі та її закінчення: *od kołyski do trumny; od dzisiaj do wiecznych czasów; od świtu do zmierzchu; dzień- drugi; do późna, do później pory; w dzień i nocy; do wieku wiecznego; do jutra; po wieczne czasy; do końca życia; do czasu; do trzecich kogutów; do starości; za pół godziny; za ciepła.*

Характерними темпоральними формулами для цієї семантичної підгрупи є конструкції типу:

od + Adj + N – *od samego początku, od dawniej pory;*

od + N – *od wczoraj, od dzieciństwa;*

po + N – *po wigilii;*

do + N – *do południa;*

do + Adj + N – *do tej pory.*

Тривалість подій у семантичному полі часу позначають словосполучення та лексеми, які можуть бути протилежними за значенням (*od tej pory – do tej pory* та ін.). Це пов'язано із особливостями визначення часового періоду, котре відбувається через передачу часу початку дії чи її закінчення.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, у семантичному полі темпоральності вирізняємо кілька значеннєвих протиставлень: одночасність – різночасність, неозначена тривалість – означена тривалість та ін. Кожна із зазначених опозицій має власні лінгвальні одиниці

для вираження різних смислових відтінків, співвідносних з часом. У подальшому більш ґрунтовного дослідження вимагає вивчення питання реалізації смислового потенціалу темпоральних опозицій у різних функціональних стилях.

Джерела та література

1. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / А. В. Бондарко. – Москва: Наука, 1990. – 263 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 348 с.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – Київ: Наукова думка, 1992. – 222 с.
4. Tokarski J. Czasowniki polskie / J. Tokarski. – Kraków, 2004. – 350 s.
5. Grzegorzczkova R. Kategorie gramatyczne / R. Grzegorzczkova / Współczesny język polski ; [Pod redakcją Jerzy Bartmińskiego]. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2001. – S. 453 - 468.

Васейко Юлія Святославівна

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

43021, м. Луцьк, в. Стрілецька 27/ 85

0509111242

jvaseyko@gmail.com